

KOMPETENSIYA VA KOMPETENTLIK TUSHUNCHALARI

Shukurova Marifat Xodjiakbar qizi
TDIU PhD doktoranti

Annotatsiya: Maqolada kompetensiya, kompetentlik tushunchalari haqida muhim ma'lumotlar keltirilgan. Bu atamalarning bir-biri bilan qanday uzviy bog'liqligi va farqi tahlil qilinadi. Maqolada turli olimlarning turli qarashlari ifodalanadi. Unda maqsadli tushunchalar va ularning zamonaviy qiymati haqida umumiy va o'ziga xos ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: kompetensiya, kompetentlik, ta'lim, malaka, ko'nikma

“Kompetensiya” atamasi shaxsni o'z faoliyatida nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori kasbiy mahorat, ko'nikma va malakalarni namoyon etish tushuniladi. “Kompetensiya” tushunchasi ta'lim sohasiga psixologik tadqiqotlar natijasida kirib kelgan. Psixologik jihatdan kompetensiya noodatiy vaziyatlarni, mutaxassisning kutilmagan vaziyatda o'zini tutishi, muloqot qilishi, raqobatchilar bilan o'zaro munosabatlarda yangi qadamlar qo'yishi, noaniq vazifalardan foydalanishi, ziddiyatli ma'lumotlardan foydalanishi, murakkab jarayonlarda izchil rivojlanib borishini anglatadi.

Wikipedia.com ga ko'ra, "Kompetentlik - bu ma'lum bir fan sohasida samarali faoliyat uchun zarur bo'lgan bilim, tajriba va ko'nikmalarning mavjudligi" tushuniladi. “Kompetensiya” lotin tilidan olingan bo'lib, mos, to'g'ri, to'g'ri, qobiliyatli va bilimdon degan ma'noni anglatadi – har qanday sohada har tomonlama bilimga ega bo'lgan, fikri mazmunli bo'lgan shaxsning sifati. Kompetensiya - bilim va ko'nikmalarni qo'llash va ushbu faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshiradigan shaxsiy fazilatlarining namoyon bo'lishiga asoslangan muayyan sohada aniq faoliyatni amalga oshirish qobiliyatidir. Shu bilan birga, kompetentlik atamasi bilan birgalikda qo'llaniladi, ya'ni egallangan vakolatlarni amalga oshirish asosida muayyan sohalarda kasbiy faoliyatni amalga oshirish qobiliyati va ishtiyoqidir. (Okulovskiy O. I. 2012 yil)

"Kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalari haqida shuni ta'kidlash kerakki, kompetensiyalar ta'lim xususiyatiga ega bo'lgan ko'plab omillarning auditoriyaga bevosita va bilvosita ta'siri natijasidir. Tatur Yu. G. (2004) ta'kidlaganidek, "... muayyan o'quv fanlari yoki o'quv dasturining mazmuni ham muayyan kompetensiyalarni shakllantirish uchun mas'ul bo'la olmaydi. Kompetensiyalar ham ta'lim texnologiyalari, usullari, tashkiliy shakllari, ta'lim muhiti va boshqalarning natijasidir". Xutorskoy A.V.ning so'zlariga ko'ra, kompetensiya deganda biz bir-biriga bog'liq bo'lgan shaxs xususiyatlarining (motivatsiya, bilim, ko'nikma, ishlash usullari) ma'lum bir doiradagi yuqori sifatli va samarali faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan omillarga nisbatan tushunamiz. Vaholanki, kompetentlik "malakali shaxsning ma'lum bir malakaga ega bo'lishi, shu jumladan uning unga va faoliyat subektiga shaxsiy munosabati"dir (Xutorskoy. A.V., 2002). Boshqacha aytganda, kompetentlik - bu nazariy konstruktsiya sifatida kompetensiyaning shakllanish darajasi.

Okulovskiy O.I. kompetensiyaga asoslangan yondashuvni ta'limga e'tibor qaratadigan usul deb hisoblaydi va o'rganilgan ma'lumotlarning miqdori emas, balki odamning turli vaziyatlarda, shu jumladan noaniq sharoitda ham adekvat harakat qilish qobiliyatidir. Ya'ni, shaxs o'z faoliyati, xatti-harakatlari, xulq-atvori bilan muammolarni hal qila oladigan holda malakali bo'lishi kerak. Bir qator tadqiqotlar orqali to'g'ridan-to'g'ri kompetensiya va uning turlarini o'rganib chiqilgan.

N.V. Kuzmina "kompetentlik" tushunchasini ta'lim va tarbiya jarayoniga bog'lagan holda, shaxsini shakllantirish vositasiga aylantirish qobiliyati sifatida ta'kidlaydi va u kompetensiyani quyidagi turlariga ajratadi:

- Maxsus va kasbiy kompetensiya (o'qitiladigan fan sohasida);

ILM FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI

1-MART

ANDIJON, 2024

- Uslubiy kompetensiya (o'rganuvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish yo'llari sohasida);
- Ijtimoiy-psixologik kompetensiya (muloqot jarayonlari sohasida);
- Differensial psixologik kompetensiya (o'rganuvchilarning motivlari, qobiliyatlari, yo'nalishi bo'yicha);

- Avtopsixologik kompetensiya yoki pedagogik faoliyatni aks ettirish

A.Avloniy nomidagi O'qituvchilar malakasini oshirish instituti pedagog olimasi L.T. Xurvalieva quidagicha ta'rif keltiradi: "Kompetensiya – bilim, ko'nikma, malaka, qarashlar, individning qadriyati va shaxsiy sifatleri, kvalifikatsiyaning namoyon bo'lishi yoki ta'sir ko'rsatish qobiliyati." O'zbekistonda kompetensiyaga asoslangan yondashuv 2017-yilda boshlangan va quyidagi oltita kompetensiya asosiy kompetensiyalar sifatida taklif qilinib, ta'lim-tarbiya jarayonida faol qullanilib kelinmoqda:

1. Kommunikativ kompetensiya

1. ona tilini va har qanday chet tilini mukammal egallash va jamiyatda muloqot qilish uchun muloqotdan unumli foydalanish;
2. o'z fikrini og'zaki va yozma ravishda aniq va tiniq ifoda eta olish, mavzu asosida mantiqiy savollar berish va ularga javob bera olish;
3. ijtimoiy moslashuvchanlikka, muloqot madaniyatiga sodiqlikka, jamoada ishlash qobiliyatiga ega bo'lish;
4. suhbatda o'z pozitsiyasini himoya qila olish, suhbatdoshning fikrini hurmat qilish;
5. turli ziddiyatli vaziyatlarda o'z ehtiroslarini boshqarish, muammolar va kelishmovchiliklarni hal qilishda zarur (konstruktiv) qarorlar qabul qila olish.

2. Informatsion kompetensiya

- mavjud axborot manbalaridan (Internet, televizor, radio (audio-video yozuv), telefon, kompyuter, elektron pochta va boshqalar) foydalanish imkoniyatiga ega bo'lish;
- ommaviy axborot vositalaridan zarur axborotni olish, saralash, qayta ishlash, uzatish, saqlash, himoya qilish va ulardan foydalanishda media madaniyatiga rioya qilish;
- ma'lumotlar bazasini yaratish, asosiylarini tanlash va ularni tahlil qila olish;
- kundalik hayotda uchraydigan hujjatlar bilan ishlay olish (oddiy tabriknomalar yozish, anketalarni to'ldirish, arizalar, mehmonxona ro'yxatiga o'zi haqidagi ma'lumotlarni yoza olish va h.k.)

3. Shaxsiy rivojlanish kompetensiyasi

- shaxs sifatida doimiy ravishda o'zini-o'zi rivojlantirish, jismoniy, ma'naviy, aqliy va intellektual kamolotga intilish;
- uzluksiz bilim olish, mustaqil ravishda bilim va tajribani uzluksiz oshirish;
- o'zini tuta bilish, halollik, halollik fazilatlariga ega bo'lish;
- o'rgangan bilimlari va hayotiy tajribasidan foydalanib, kundalik hayotdagi muammolarni hal qila olish.

4. Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi

- jamoadagi voqea, hodisa va jarayonlarda faol ishtirok etish;
- o'z fuqarolik burch va huquqlarini bilish va bajarish
- mehnat va fuqarolik munosabatlarida mehnat, iqtisodiy va huquqiy munosabatlar madaniyatiga ega bo'lish;

5. Kasbiy yuksalish yo'lida jamiyat va oila manfaatlariga xizmat qilish, muhtojlarga saxovatli bo'lish.

6. Umumiy madaniy kompetensiya

- vatanga sadoqatli, odamlarga mehr-oqibatli, insoniy va milliy qadriyatlarga e'tiqodli bo'lish;
- san'at asarlari va san'at asarlarini tushunish va o'rganish;

ILM FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI

1-MART

ANDIJON, 2024

- kiyinish, yurish-turishda madaniy me'yorlarga va sog'lom turmush tarziga sodiq bo'lish;
- umuminsoniy tarbiya uchun maqbul qadriyatlarni (urf-odatlar, marosimlar, milliy-madaniy an'analar va boshqalar) bilish, ularga hurmat bilan munosabatda bo'lish;
- yumor va mehr-oqibat, saxovat, dunyoqarash, diniy e'tiqod, milliy va etnik xususiyatlar, an'ana va marosimlarni hurmat qilish;
- xalq tarixi, madaniyati va madaniy merosini asrab-avaylashda ehtiyotkor bo'lish, jamiyatda sog'lom bo'lish uchun odob-axloq qoidalariga amal qilish.

7. Kasbiy kompetentsiya

- ma'lum bir sohada yaxshi bo'lish;
- tanlangan kasb bo'yicha yuqori darajadagi bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish
- qaror qabul qilish bilan bog'liq bo'lgan muayyan turdagi faoliyatni amalga oshirish uchun etarli tajribaga ega bo'lish.

Yuqorida sanab o'tilgan barcha kompetensiyalar ma'lum qobiliyat va tayyorgarlikka ega bo'lgan barkamol shaxsni aks ettiradi, bu unga ko'p sharoitlarda tegishli harakat qilish, zarur bilim va ko'nikmalar, texnika va usullarni faollashtirish va yangilash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mukarram Axmedova. Pedagogik kompetentlik. Uslubiy qo'llanma. Toshkent. 2018.
2. Okulovsky, O. I. Competence and competence approach in teaching 2012.
3. А.В. Хуторской. Ключевые компетенции и образовательные стандарты., 58-64. 2002.
4. Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера ... компетентность. 2013.
5. Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста. 2004.